

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
The Journal Of Social Sciences Institute

**VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
*THE JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
INSTITUTE***

ISSN: 1302-6879

DERGİMİZ

SÖBİAD

DergiPark
AKADEMİK
Tübitak DergiPark

Google
akademik

TARAFINDAN TARANMAKTADIR

ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİDİR

**YIL/YEAR: 2017 SAYI/NUMBER
TÜRK KÜLTÜR DÜNYASI ÖZEL SAYISI**

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

The Journal Of Social Sciences Institute

Hakemli Dergi, Yıl 2017 TÜRK KÜLTÜR DÜNYASI ÖZEL SAYISI
Peer-Reviewed Journal, Year:2017 Issue:TURKISH CULTURAL WORLD SPECIAL ISSUE

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ THE JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

Sahibi/Owner

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Doç. Dr. Bekir KOÇLAR

Editörler/Editors

Doç. Dr. Bekir KOÇLAR
Yrd. Doç. Dr. Abdulaziz KARDAŞ

Tercüme ve Dil Editörleri/Translation and Language Editors

Prof. Dr. M. Şirin ÇIKAR (Arapça)
Doç. Dr. Cavid QASIMOV (Rusça)
Yrd. Doç. Dr. Aydın GÖRMEZ (İngilizce)
Yrd. Doç. Dr. Zeki EDİS (İngilizce)
Yrd. Doç. Dr. Süleyman ERATALAY (Almanca)
Yrd. Doç. Dr. Mustafa SOLMAZ (Fransızca)

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Abed Elrahim Azzam Mohammad MARASHDEH, Jadara Üniversitesi, Ürdün
Prof. Dr. Ali J. Al-ALLAQ, el-Ain Üniversitesi, Birleşik Arap Emirlikleri
Prof. Dr. Alfina SİBGATULLİNA- Russian Academy of Sciences- Rusya
Prof. Dr. Azmi SÜSLÜ-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram KODAMAN-Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Faruq MAWASİ, Al Qasimi Academy, Filistin.
Prof. Dr. Ivan BALTA-University of Osije- Hırvatistan
Prof. Dr. Hasan ÇİÇEK- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Medhat Saad Mohamed ELGAYAAR, Zagazig Üniversitesi, Mısır
Prof. Dr. M. Şirin ÇIKAR- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Munjid Mustafa BAHJAT, International Islamic University, Malaysia
Prof. Dr. Necmettin ALKAN-Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Nimetullah HAFİZ-Balkan Tarihi Araştırmaları Merkezi-Kosova
Prof. Dr. Öztürk EMİROĞLU-Varşova Yunus Emre Enstitüsü-Polonya
Prof. Dr. Recai KARAHAN, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Salim CÖHCE-İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Sami Alı JABBAR, Basra Üniversitesi-Irak
Prof. Dr. Serbo RASTODER-University of Montenegro-Karadağ
Prof. Dr. Süleyman Turduyevic KAYIPOV-Sincan Pedagoji Üniversitesi-Çin
Doç. Dr. Bekir KOÇLAR Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Tamer BALCI-The University of Texas-ABD
Doç. Dr. Vitaliy POZNAHİREV-Russian Academy of Sciences-Rusya
Yrd. Doç. Dr. Abdulaziz KARDAŞ-Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ertuğrul ÇAVDAR, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Salih Ahmad ABDULVEHHAB-Ezher Üniversitesi-Mısır

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Alfina SİBGATULLINA
Prof. Dr. Ali Fuat DOĞU
Prof. Dr. Azmi SÜSLÜ
Prof. Dr. Bayram KODAMAN
Prof. Dr. Hasan BABACAN
Prof. Dr. Ivan BALTA
Prof. Dr. Metin AYIŞIĞI
Prof. Dr. Necdet HAYTA
Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ
Prof. Dr. Reha SAYDAN
Prof. Dr. Salim CÖHCE
Prof. Dr. Serbo RASTODER
Prof. Dr. Süleyman Turduyevič KAYIPOV
Prof. Dr. Zeki TAŞTAN
Doç. Dr. A. Menaf TURAN
Doç. Dr. B. Cercis TANRITANIR
Doç. Dr. Cesur PEVLEVAN
Doç. Dr. M. Akif ARVAS
Doç. Dr. Mehmet AYGÜN
Doç. Dr. Ferit İZCİ
Doç. Dr. Rafet ÇAVUŞOĞLU
Doç. Dr. S. Cem ŞAKTANLI
Doç. Dr. Suvat PARİN
Doç. Dr. Tamer BALCI Doç.
Dr. Tuncay ÖĞÜN
Doç. Dr. Zafer KANBEROĞLU

Bilim ve Hakem Kurulu/Science and Arbitration Board

Prof. Dr. Muhittin ACAR (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Akif Argun AKDOĞAN (TODAİE)
Prof. Dr. Hamza ATEŞ (Medeniyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Halil İbrahim AYDINLI (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Kamil Ufuk BİLGİN (TODAİE)
Prof. Dr. Yakup BULUT (Mustafa Kemal Üniversitesi)
Prof. Dr. Bayram COŞKUN (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer ÇAHA (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdullah ÇELİK (Harran Üniversitesi)
Prof. Dr. Tayfun ÇINAR (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Berkan DEMİRAL (Trakya Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet Alpay DİKMEN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel EREN (Mustafa Kemal Üniversitesi)
Prof. Dr. Erol ESEN (Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatma Neval GENÇ (Adnan Menderes Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer Faruk GENÇKAYA (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin GÜL (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Mahmut GÜLER (Trakya Üniversitesi)
Prof. Dr. Zerrin Toprak KARAMAN (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Selma KARATEPE (İnönü Üniversitesi)
Prof. Dr. Şükrü KARATEPE (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Hikmet KAVRUK (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali KAYA (Nuh Naci Yazgan Üniversitesi)
Prof. Dr. Esra G. Dardağan KİBAR (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Önder KUTLU (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Doğan Nadi LEBLEBİCİ (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Ayşegül MENGİ (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ensar NIŞANCI (Namık Kemal Üniversitesi)
Prof. Dr. MURAT OKÇU (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Gökhan ORHAN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet ÖZALP (Hitit Üniversitesi)
Prof. Dr. Ayşe ÖZCAN (Giresun Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin ÖZGÜR (Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Nail ÖZTAŞ (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Bekir PARLAK (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Yusuf ŞAHİN (Aksaray Üniversitesi)

Prof. Dr. Seriyse SEZEN (TODAİE)
Prof. Dr. Turgay UZUN (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet YATKIN (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdullah YILMAZ (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Murat AKTAŞ (Alpaslan Üniversitesi)
Doç. Dr. Erbay ARIKBOĞA (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Seyfettin ASLAN (Dicle Üniversitesi)
Doç. Dr. Sevim BUDAK (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Can Umur ÇİNER (Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa DEMİRCİ (Erciyes Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ (Ufuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Deniz İŞÇİOĞLU (Doğu Akdeniz Üniversitesi)
Doç. Dr. Mithat Arman KARASU (Harran Üniversitesi)
Doç. Dr. Naci KARKIN (Pamukkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Nuray ERTÜRK KESKİN (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Hacı KURT (Mersin Üniversitesi)
Doç. Dr. Barış ÖVGÜN (Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Yunus Emre ÖZER (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. İpek ÖZKAL SAYAN (Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet ÖZKİRAZ (Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Doç. Dr. Savaş Zafer ŞAHİN (Atılım Üniversitesi)
Doç. Dr. Azize Serap TUNÇER (Ahi Evran Üniversitesi)
Doç. Dr. İbrahim Güray YONTAR (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. A. Menaf TURAN (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Doç. Dr. Ferit İZCİ (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Abdullah EROL (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Aysun YARALI AKKAYA (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Barış KANDEĞER (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Tekin AVANER (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Erkan AFŞAR (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Zehra YILMAZ YAĞCI (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Sekreteryas/Secretary

Ahmet KÖKLÜ
Murat ÇABAZ

Dizgi-Baskı/Print-Composition Baranoğlu Ofset Matbaacılık: (0432)215 94 06 VAN
baranogluofset@hotmail.com

Yazışma Adresi/Correspondence Address

Yrd. Doç. Dr. Abdulaziz KARDAŞ
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü/VAN Tel: 0432 225 11 17- 0432 225 10 24 /2002-
Fax:0432 225 10 52

İleti Adresi

<http://www.yyusbedergisi.com/>

Baskı Yılı/Date of Publication

2017

**Projeye destek veren,
Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi'ne teşekkür ederiz.**

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

SOSYAL BİLİMLER ÖZEL SAYISI/ SOCIAL SCIENCE SPECIAL ISSUE

ARKEOLOJİ/ ARCHAEOLOGY

- Yrd. Doç. Dr. Süleyman ÖZMEN** 10
Dr. Seher Selin ÖZMEN
Kıbrıs Türklerinin Menşei ve Kültürel Özellikleri
The Origin and Cultural Characteristics of Cyprus Turks

COĞRAFYA/ GEOGRAPHY

- Prof. Dr. Sevil SARGIN** 20
Kumluca Deniz Obaları (Antalya)
Sea Obas in Kumluca (Antalya)

- Prof. Dr. Sevil SARGIN** 33
Arş. Gör. Rauf Belge
Kültürel Mirasın Korunması ve Turizm Amaçlı Değerlendirilmesi Üzerine
Bir Araştırma: Tarihi İstanbul Hamamları
Historical Turkish Baths: A Study on The Protection of Cultural Heritage and Evaluation for Tourism Purposes

ÇOCUK GELİŞİMİ PROGRAMI/ CHILD DEVELOPMENT

- Öğr. Gör. Sibel ATLI** 46
Prof. Dr. Gülen BARAN
II. Meşrutiyet Dönemi'nden Günümüze Okul Öncesi Eğitim Programlarında ve Öğretmen Kılavuz Kitaplarında
Okuma Yazmaya Hazırlık Çalışmalarının Değerlendirilmesi
An Analysis of Literacy Preparation Studies in Pre-School Curricula and Teachers' Guidelines from the Second
Constitutional Era to the Present

DİL VE EDEBİYAT/ LANGUAGE AND LITERATURE

- Prof. Dr. Kazım YETİŞ** 59
Yenileşme Dönemi Türk Edebiyatını Adlandırmada Bütünü Kucaklayan Bir Teklif
A Proposal that Embraces the Whole While Naming the Renovation Period Turkish Literature

- Prof. Dr. Nesrin KARACA** 63
Arş. Gör. Özge AKSOY SERDAROĞLU
Mağaradakiler'de Cemil Meriç'in 'Münevver, Aydın ve Entelektüel' Kavramlarına Bakışı
The Perspective Of Cemil Meriç On The Concepts Of 'Münevver', 'Aydın'and 'Entelektüel' In Mağaradakiler

- Prof. Dr. Şaban SAĞLIK** 71
Postmodernizmin Modern Türk Edebiyatındaki Üç Hali
Three Styles of Postmodernism in Modern Turkish Literature

- Doç. Dr. Ayla ÜNSAL** 87
Türk Kültüründe Geleneksel Hasta Bakımı
Traditional Patent Care in Turkish Culture

- Doç. Dr. Selma BAŞ** 99
Fikret Ürgüp'ün Öykülerinde Kafkaesk Yansımalar
Kafkaesque Reflections in Fikret Ürgüp's Story

- Yrd. Doç. Dr. Ayşe DUVARCI** 113
İstanbul'u Manilerden Anlamak
Recognizing Istanbul by Manis as a Type of Folk Poem

Yrd. Doç. Dr. Ayşe ERTUŞ Cahit Irgat'ın Şiirlerinde Savaş Karşıtlığı Social Themes in Cahit Irgat's Poems	123
Yrd. Doç. Dr. Esra KÜRÜM Töre Olgusunun Çocuk Edebiyatına Yansımaları; "Ben Büyüyünce" Örneği The Reflections of Custom Phenomenon to Children's Literature: As An Example: "I Grow Up"	133
Yrd. Doç. Dr. Fırat YILDIZ Kazuo Ishiguro'nun Değişen Dünya'da Sanatçı Bir Sanatçı ile James Joyce'un Bir Genç Adam Olarak Portresi'nde Sanatçı The Concept of Artist in Kazuo Ishiguro's an Artist of the Floating World And in James Joyce's a Portrait of The Artist as a Young Man	143
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Bakır ŞENGÜL Bir Göç Hikâyesi: Uzun Hikâye A Migration Story: Uzun Hikâye	148
Yrd. Doç. Dr. Sevda ERATALAY Batı Anadolu Ağızlarında Güzel Adlandırma Euphemism in Western Anatolian Dialects	159
Yrd. Doç. Dr. Süleyman ERATALAY Türkçe ve Sümercede İkileme Reduplication in Turkish and Sumerish	166
Yrd. Doç. Dr. Tarık DEMİR Piktografik ve Semitik Yazı Sistemlerinin Türkçe Yazı Dili Üzerindeki Etkileri The Effects of the Pictographic And Semitic Writing Systems Upon Turkish Written Language	174
Yrd. Doç. Dr. Veysi SEVİNÇLİ "Y" Ünsüzü ve İşlevleri Consonant "Y" and Its Functions	185
Yrd. Doç. Dr. Yılmaz AKDEMİR Erken Ortaçağ Türkçesinde Dini Terminoloji Oluşturma Constructing Religious Terminology in Early Middle Ages Turkish	192
Yrd. Doç. Dr. Zhala Babashova KASTRATI Tatar Modernleşmesinin Öncüsü Fatih Kerimi ve Türk Dünyasında Dil Birliği Oluşturma Çabaları Fatih Kerimi, as a Leader of Tatar Modernization and His Efforts to Create a Common Language in the Turkish World	224
Arş. Gör. Bilal DEMİR Reşat Nuri Güntekin'in Vergi Hırsız Adlı Oyununda "Makbul Vatandaş" Tipi "Acceptable Citizen" Type In Reşat Nuri Güntekin's The Vergi Hırsız Play	231
Arş. Gör. Kemal TEMİZER "Hayatta Ben En Çok Babamı Sevdim" Şiirine Nazire: "Ben En Çok Annemi Sevdim" Reply in Kind to the Poem "Mostly I Loved My Father in My Life": "Mostly I Loved My Mother in My Life"	241
Arş. Gör. Sevda ARSLAN Kirpi Ve Kehribar Tarak Refik Halit Karay'ın Mizah Yazılarında Kadınlık ve Sosyal Hayatta Kadın Hedgehog and Amber Comb Women in Feminine and Social Life in Refik Halit Karay's Humor Writings	253
Okutman Dr. Sibel YILMAZ 1940'ların Türk Şiirinde "Küçük Adam" ve Serüvenleri The Ordinary Man and His Adventures in The Turkish Poetry of The 1940's	265

Okutman Zeynep KİŞİ 280
Orhan Veli Şiir'inin Poetik Tutumu
Poetic Attitude of Orhan Veli Poetry

Dr. Elif DURAN OTO 287
Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarındaki Kadınların Bâtil İnançlar Karşısındaki Tutumu
The Attitude of Female Characters to Superstitions in Hüseyin Rahmi Gürpınar's Novels

Dr. İlknur BAYRAK İŞCANOĞLU 296
Kırgız Kültüründe Su Kültü ve Bağımsızlık Sonrası Kırgız Kadın Yazarların Eserlerine Yansıması
The Cult of Water in Kyrgyz Culture And Its Reflection in Post-Independence Works by Female Kyrgyz Authors

Kerri MAKİ 307
On the Loss of the Directive Case İn Turkic Languages
Yön Gösterme Durumunun Türk Dillerinde Kullanımdan Düşmesi Üzerine

Mehmet Şahin YAVUZER 315
Sait Faik'in "Bohça" Adlı Hikayesine Göstergebilimsel Bir Bakış
A Semiotic Analysis of The "Bohça" Written By Sait Faik

FELSEFE/ PHILOSOPHY

Prof. Dr. Hasan ÇİÇEK 324
Dostluğa Övgü: Cicero ve Mevlana
Compliment to Friendship: Cicero and Rumi

MİMARLIK/ ARCHITECTURE

Yrd. Doç. Dr. Şahabettin ÖZTÜRK 332
Yrd. Doç. Dr. Yaşar SUBAŞI DİREK
Van Eğitim Yapılarından Biri: Başkale Pizan Hüsrev Paşa Medresesi
One of the Van City Education Constructions: Pizan Husrew Pasha Medrese in Başkale

Yrd. Doç. Dr. Yaşar SUBAŞI DİREK 353
Yrd. Doç. Dr. Şahabettin ÖZTÜRK
Cizre Sivil Mimarisinde Önemli Bir Eser: Mehmet Ağa Kasrı
A Historical Structure of Cizre Civil Architecture: Mehmet Ağa Kasrı

PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK VE REHBERLİK/ PSYCHOLOGICAL COUNSELING AND GUIDANCE

Yrd. Doç. Dr. Shanay Quliyeva KABAOĞLU 368
Toplumsal Cinsiyet ve Siyaset
Gender and Politics

SANAT TARİHİ/ HISTORY ART

Doç. Dr. Gülsen BAŞ 372
Diyarbakır'da Türk Dönemine Ait Olması Muhtemel Figürlü Bir Kabartma
An Unknown Figural Relief in Diyarbakır Belong to Likely Turkish Period

Yrd. Doç. Dr. Ercan ÇALIŞ 386
Batman Müzesi'nde Bulunan Bir Grup Yüzük
A Group of Ring in Batman Museum

Yrd. Doç. Dr. Güler YILMAZ 395
Anadolu Tuvalet Kültüründe Seramik Lazımlıklar: Hasankeyf Örnekleri
Ceramic Potties in Anatolian Toilet Culture: Hasankeyf Samples

Yrd. Doç. Dr. Oktay BAŞAK Anadolu Kuyumculuğunda Özel Bir Tarz Olan Diyarbakır Hasır Bileziği A Special Style in Anatolia Jewelry, Diyarbakır Weaved Bracelet	410
Yrd. Doç. Dr. Şeyda ALGAÇ Afyonkarahisar Dazkırı - İdris Köyü Camii ve Kalemîşi Bezemeleri Afyonkarahisar Dazkırı- İdris Village Mosque and Hand-Painted Ornaments	421
Yrd. Doç. Dr. Zekai ERDAL Mardin Ulu Cami Üzerine Yeni Görüşler New Opinions On The Great Mosque Of Mardin	433
Arş. Gör. Ayşegül BEKMEZ Sivas'ta Siyasi Ortamın Mimariye Yansımasına Bir Örnek: Gök Medrese-Çifte Minareli Medrese An Example about Reflection of Political Environment on Architecture in Sivas: Gök Madrasa –Çifte Minare Madrasa	447
Arş. Gör. Resul YELEN İslam Sanatında Süsleme Sembolizmi Üzerine Yeni Yorumlar New Interpretations on Ornament Symbolism in Islamic Art	470
Uzm. Gülsün EBİRİ Tire Merkez Yeni Camii Haziresi Mezar Taşları Graveyard Stones of New Mosque in Tire Center	493
Uzm. Mesut GÜL Memluklerde Siyasi Sembolizmin Sanata Yansımasına Bir Örnek: Renk/Rünük An Illustration of The Reflection Of Political Symbolism On Art İn Mamluks: Renk / Rünük	516
TARİH/ HISTORY	
Doç. Dr. Veli ÜNSAL Anadolu'da Erken Türk Mirası Early Turkish Heritage in Anatolia	534
Yrd. Doç. Dr. Nuri YAZICI Batılı Büyük Güçlerin Osmanlı İmparatorluğu İle Münasebetlerinde “Çifte Standart” Meselesi Between The Great Power And The Ottoman Empire Relations In "Double Standards" Problem	552
Öğr. Gör. Dr. Emine KISIKLI Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Halka Tasarruf Bilinci ve Yerli Malı Kullanma Alışkanlığı Kazandırma Çabaları Efforts of Raising the Awareness of Public in Savings and Using	568

SAYI HAKEMLERİ/REVIEWERS OF THE ISSUE

Prof. Dr. Zeki TAŞTAN
Doç. Dr. Bekir KOÇLAR
Doç. Dr. Gülsen BAŞ
Doç. Dr. Mehmet PINAR
Doç. Dr. Selma BAŞ
Doç. Dr. Tahir ZORKUL
Yrd. Doç. Dr. Ayşe ERTUŞ
Yrd. Doç. Dr. Bora YILMAZ
Yrd. Doç. Dr. Ercan ÇALIŞ
Yrd. Doç. Dr. Fırat YILDIZ
Yrd. Doç. Dr. Güler YILMAZ
Yrd. Doç. Dr. Gülşen TORUSDAĞ
Yrd. Doç. Dr. Hacer ARSLAN KAYAL
Yrd. Doç. Dr. Mehmet KULAZ
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Bakır ŞENGÜL
Yrd. Doç. Dr. Metin EREN
Yrd. Doç. Dr. Oktay BAŞAK
Yrd. Doç. Dr. Sevda ERATALAY
Yrd. Doç. Dr. Soner İŞİMTEKİN
Yrd. Doç. Dr. Süleyman ERATALAY
Yrd. Doç. Dr. Şahabettin ÖZTÜRK
Yrd. Doç. Dr. Veysi SEVİNÇLİ
Yrd. Doç. Dr. Yaşar SUBAŞI DİREK
Yrd. Doç. Dr. Yılmaz AKDEMİR

MARDİN ULU CAMİ ÜZERİNE YENİ GÖRÜŞLER

NEW OPINIONS ON THE GREAT MOSQUE OF MARDİN

Yrd. Doç. Dr. Zekai ERDAL
Mardin Artuklu Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü
zekaierdal@artuklu.edu.tr

*“Vakıflar arşivinde mevcut olduğu
anlaşılan Mardin Ulu Caminin orijinal
Vakfiyesinin tam metninin yayınlanması ile
kesinlikle açığa kavuşacak olan çifte
minare sorunu, Anadolu Türk sanatının
gelişmesinden önemle işlenmeğe değer kanısındayız”
Ara Altun*

Öz

Anadolu'daki en eski camilerden biri de Mardin Ulu Cami'dir. Artuklu sanatının en güzel örneklerinden biri olan caminin inşa tarihi ve mimari kuruluş hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Yapının üzerindeki 16 kitabe nedeniyle uzun bir inşa dönemine sahip olduğu kabul edilmektedir. Caminin iki minaresi olduğu kaynaklarda zikredilmesine karşın, araştırmacılar tarafından kesin bir şekilde de kabul edilmemiş hep bir şüphe ile bakılmıştır.

Mardin'deki yapılar Prof. Dr. Ara Altun tarafından kaleme alınmış olup onun görüşleri genel kabul görmüştür. Bu görüşe göre cami, bünyesindeki en eski kitabeye göre Selçuklu devrinde XI. yy.'da kurulmuş ve en erken XII. yy. son çeyreğinde de mevcut şeklini almıştır. Ancak vakfiyesine göre bu iddia doğru değildir. zira vakfiyeye göre cami tek bir seferde ve Artuklu Sultanı Kutbeddin İlgazi tarafından yaptırılmıştır. Vakfiye 573/1178 tarihlidir. Minare gövdesinde 572/1176 tarihi okunmaktadır. Caminin 1176 yılında tamamlandığı ve 1178 yılında ise vakfiyesinin düzenlendiği ortaya çıkmaktadır.

Caminin avlulu, iki minareli olduğu ve camiden bağımsız bir medresesi olduğu da vakfiyesinde anlaşılmaktadır. Ayrıca caminin kuzeyinde dükkânlar olduğu da yine vakfiyede zikredilmektedir.

Bu çalışmada mevcut bilgiler ve vakfiyenin ışığında caminin tarihlendirme problemi üzerinde durulacaktır. Ayrıca yapı üzerindeki orijinal dokuya ait izler ve cami ile ilgili belgeler ve vakfiyenin ışığında caminin orijinalde ne şekilde olduğu üzerinde bir deneme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mardin, Artuklular, Ulu Cami, Vakfiye.

Abstract

One of the most ancient mosques in Anatolia is the Great Mosque of Mardin. Various opinions about the construction date and architectural building of the mosque which is one of the most beautiful archetypes of Artuqid art were propounded. It is reckoned that it had a long construction period because of 16 inscriptions on the mosque. Although it was claimed in resources that the mosque had two minarets, it has not been accepted definitely by researchers and considered conspicuously.

The buildings in Mardin were written by Prof. Dr. Ara Altun and his opinions are widely accepted. According to his opinions, the mosque was built in XI. century in the Seljuk Period considering the oldest inscription of the mosque and it took its present form the earliest in the last quarter of XII. century. On the other hand, this claim is not exact according to the waqfiyya. The waqfiyya asserts that the mosque was built by the Artuqid Sultan of Kutbettin İlgazi at once. Waqfiyya is dated to 573/1178. On the body of minaret, the date of 572/1176 can be read. It demonstrates that the mosque was completed in 1176 and its waqfiyya was engineered in 1178.

Its waqfiyya reveals that the mosque had a backyard, two minarets and an independent madrasah. In addition, it is stated in the waqfiyya that there were shops on the north of the mosque.

In this study, it will be dwelled on the date problem of the mosque in the light of present new information and the waqfiyya. Also, it will be attempted to reveal the original form of the mosque taking into consideration the remnants from the original texture of the building, the documents related to the mosque and the waqfiyya.

Keywords: Mardin, Artuquids, Great Mosque, waqfiyya.

Giriş

Asırlarca Artuklulara başkentlik eden Mardin'deki onlarca eser bu dönemden kalmıştır. Bu eserlerin en başında Mardin Ulu Camisi gelmektedir. Üzerinde 16 adet kitabe olmasına karşın başta Ara Altun olmak üzere birçok araştırmacı caminin tarihlendirilmesinde net bir ifade kullanmamaktadırlar. Bu araştırmacılara göre camideki en eski kitabeye istinaden Ulu Cami'nin Selçuklu devrinde XI. yy.'da inşa edildiği genel kabul görmektedir. XII. yy. son çeyreğinde yapının mevcut şeklini aldığı iddia edilmektedir.

Tarihlendirmedeki sorun ile birlikte caminin çifte minare problemi de söylenmektedir. Ara Altun, caminin çifte minareye sahip olduğunu kesin olmamakla birlikte kabul etmektedir (Altun, 1971: 198-200).

Bir başka sorun ise camideki 15 kitabeden kaynaklanan inşa süresidir. Altun, caminin tek seferde değil de uzun sürede inşa edildiğini kabul etmektedir (Altun,1971: 196)

Caminin vakfiyesi hakkında birkaç atıf dışında detaylı bilgi bulunmamaktadır. Vakfiyenin nerde olduğu ve tam künyesinin verilmesine karşın günümüze kadar ortaya çıkarılıp bilim dünyasına sunulmaması da başka bir ilginç durumdur.

Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde muhafaza edilen vakfiye suretinin okunmasıyla birlikte Ara Altun tarafından da problem olarak görülen, netleştirilmeyen caminin inşa tarihi ve çifte minare problemi ile uzun inşa süreci netliğe kavuşturulmuştur.

Bu çalışmada önceki araştırmacıların iddia ettiği sorunlar tespit edilmiş, kitabeler zikredilmiş, sonrasında da vakfiyenin dökümü verilerek sorun çözüme kavuşturulmuştur.

1- Tarihlendirme Sorunu :

Cami üzerinde farklı dönemlere ait birçok kitabe yer almaktadır. Başta Ara Altun olmak üzere Mardin Ulu Cami'nin ele alındığı pekçok araştırmada caminin inşa tarihi net bir şekilde ortaya konulmamıştır.

Bunun bir sebebi kitabelerin çokluğudur. Ayrıca Mardin Artuklu eserleri konusunda çalışma yapan ve bu konuda bütün çalışmalarda referans gösterilen, bu alanın önemli uzmanlarından Ara Altun'a göre yapının ilk kuruluşuyla ve geçirdiği devirler hakkında kesin ve inandırıcı belgeler bulunmamaktadır (Altun, 1971: 37; 1971: 196).

Ara Altun avlunun kuzeydoğu duvarındaki çiçekli kufi kitabe parçasına istinaden, caminin Selçuklu devrinde XI. yy. içinde kurulmuş olmasına karşın, o döneme ait ilk yapı hakkında tahminde bulunmanın zor olduğunu iddia etmektedir (Altun, 1971: 38; 1971: 196). Ancak Altun, Mardin'de uzun süre egemen olan Artuklu devrinde caminin eski yapı kısımlarının mevcut haline dönüştürüldüğünü, ya da Dunaysır Ulu Cami gibi günümüzdeki plan şeklini aldığını düşünmektedir (Altun, 1971: 38; 1971: 196).

A. Altun mevcut kitabelerinin, yapının tarihi için kesin bir bilgi vermediğini, ancak 572/1176 tarihli kitabenin minare tarihi için ipuçları verdiğini yazmaktadır (Altun, 1971: 38; 1971: 196). Sonuç itibarıyla Araştırmacı, Mardin Ulu Camisi'nin en erken XII. yy.'ın son çeyreğinde mevcut şeklini almaya başladığını kabul etmektedir (Altun, 1971: 128).

Albert Gabriel'de cami hakkında net bir bilgi vermez. Camideki Selçuklu devri kitabesine dayanarak yapının bu çağda mevcut olduğunu düşünmektedir. Üzerindeki kitabeler nedeniyle minareyi Kudbeddin İlgazi dönemine vermektedir (Gabriel, 2014: 37, 243).

A. Uluçam ile B. Nuri Kılavuz, Ulu Cami'nin birçok kitabesi olmasına karşın inşa tarihinin tam olarak aydınlatılmadığını yazmaktadır (Uluçam, 2012: 112; Kılavuz, 2005: 278).

Ali Emiri ise caminin, doğu duvarındaki kitabeye göre 568/1173 yılında inşa edildiğini iddia etmektedir¹.

Abdüsselam Efendi ise caminin Kudbeddin İlgazi tarafından 572/1176-77 yılında yaptırıldığını yazmaktadır (Abdüsselam Efendi, 2007: 48, 53, dipnot: 137).

Abdulgani Bulduk ise caminin 572/1176/77 tarihinde Kudbeddin İlgazi tarafından inşa ettirildiğini belirtmektedir (Bulduk, 1999: 50, 227; 2004: 45, 47).

İbrahim Artuk'da tarih vermeden cami ve müstemilatının Kudbeddin İlgazi tarafından cülusu sırasında yaptırıldığını ifade etmektedir (Artuk, 1944: 96).

Buckingham ise Mardin'deki yerli Hıristiyanlara dayanarak Ulu Cami'nin eski bir kilise olduğunu belirtmesine (Buckingham, 1827: 191; Altun, 1971: 38; 1971: 196) karşın, caminin mevcut durumu ve kitabelerle desteklenen inşa faaliyetleri bu iddiayı reddetmektedir (Altun, 1971: 37-38; 1971: 196).

1- Kitabeler

Camideki 1'i Selçuklu (?), 6'sı Artuklu, 2'si Akkoyunlu ve 3'ü Osmanlı dönemine ait toplam 15 adet kitabe yer almaktadır. Kitabelerin okunuşlarında da farklılıklar görülmektedir.

1- Avlunun kuzeyinde ve revakın doğusunda, kemerin hemen üzerinde yer alan kitabe parçası yer almakta, kufi hatlı ve Arapçadır (Fot. 1).

Metni:

١ - مين حسام ال.....

Okunuşu:

... min hüsam el...

Camideki bu kitabe parçası Selçuklu çağına tarihlendirilmesine karşın, yapıyla organik bağlantısını saptamak güçtür. Caminin tamir edildiği dönemlerde başka bir yerden getirilmiş olabilir. Bu nedenle de caminin tarihlendirilmesinde bu kitabenin kullanılması doğru ve yerinde bir yaklaşım değildir ki bu durum vakfiye ile de doğrulanmaktadır.

2- Minare kaidesinin güney cephesinde üç adet kitabe bulunmaktadır. Birincisi kabartma tekniğinde olup, celî sülüs hatla Arapça yazılan tek satırlık kitabenin bir kısmı eksiktir. Harfler arasında yer yer rumi ve kıvrık dallı bitkisel bezemeler görülmektedir (Fot. 2-3).

3- Metni:

بسم الله الرحمن (الرحيم) ٢ احمد ٣ واشكره الذي ب..... ٤ المنارة في دولتي ٥ و ٦ ايامي ايل غازي قطب الدين الارتيقي ٧ ملك
ديار بكر ٨

¹ Ali Emiri Cami'nin doğu cephesindeki kitabenin tarihini yanlış okumuştur. Oppenheim ve Berchem ise bu kitabenin tarihini 572/1176 olarak okumuştur. Bkz.: Katip Ferdi, *Mardin Artuklu Melikleri Tarihi*, (Naşir: Ali Emiri), İstanbul, 2006, s.14, dnt: 20; Max Von Oppenheim, - Max Van Berchem; *Inchriften Aus Syrien, Mesopotamien und Kleinasien*, Leipzig, 1909, s.66, no: 102.

² Bu ifadenin olduğu kısım, taş malzemenin başka bir amaç için oyulması nedeniyle mevcut değildir.

³ Abdulgani Bulduk bu kelimeyi (الحمد) şeklinde okumuştur. Bkz.: Abdulgani Bulduk, *Mardin Tarihi*, (Yay. Haz.: Burhan Zengin), Ankara, 1999, s.52.

⁴ Kitabe dikkatlice incelendiğinde ilk harfin (ب) olduğu açıkça görülmektedir. Bu kısımdaki taş malzemenin başka bir amaç için oyulması nedeniyle kelime mevcut değildir. Sadece (ب) harfinin mevcut olması nedeniyle kelimenin de (ب) ile başlaması gerekmektedir. (بني هذ) veya (بنة هذ) şeklinde kelimeler olması muhtemeldir. Mevcut olmayan kelime araştırmacılar tarafından farklı şekilde okunmuştur. Abdulgani Bulduk (وفق لبناء) şeklinde; Ali Emiri ile İbrahim Artuk (وفقنا لبناءهذ) şeklinde okurken; Sauvaget ile Albet Gabriel, (.....تو) biçiminde Van Berchem de (قد بنيت هذ) şeklinde; Hüseyin Karaçam'da (تلى هذ) okumuşlardır. Bkz.: Bulduk, *Mardin Tarihi...*, s.52; Katip Ferdi, *a.g.e.*, s. 64, dnt. 20; İbrahim Artuk, *Mardin Artukoğulları Tarihi*, İstanbul, 1944, s.98; Sauvaget, *Répertoire Chronologique D'Epigraphie Arabe*, Tome IX, Caire, 1937, s.85, no: 3325; Albert Gabriel, *Şarki Türkiye'de Arkeolojik Geziler*, (Çev.: İdil Çetin), Ankara, 2014, s.243, no: 2; Oppenheim, - Berchem; *a.g.e.*, s.66, no: 100; Hüseyin Karaçam, *Artuklu Kitabeleri (1102-1409)*, (Marmara Üniv., Türkiyat Araştırmaları Ens., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2012, s.144.

⁵ Abdulgani Bulduk kelimeyi (دور) şeklinde okumuştur. Van Berchem ise (في ايام دولة) biçiminde kelimelerin yerlerini değiştirerek okumuştur. Bkz.: Bulduk, *Mardin Tarihi...*, s.52; Oppenheim-Berchem, *a.g.e.*, s.66, no: 100.

Okunuşu:

Bismi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm ahmedulâh ve eşkuruh ellezî b..... el-minâretu fi devleti ve eyyâmi İlğâzi Kutbuddin el-Artukî Melik-i Diyarbekr.

Anlamı:

Rahman Rahim olan Allah'ın adıyla. O'na (Allah'a) hamd eder şükrederim ki ..... minare Diyarbekir Meliki Kudbeddin İlğazi el-Artuki döneminde (yapıldı).

3- Minare kaidesindeki II. kitabe, ilkinin hemen altında ve çerçevenin üstünde, iki satır halinde olup celî sülüs hatla Arapça yazılmıştır. Harfler kıvrık dal ve rumili bitkisel bezemelerle iç içedir (Fot. 2-4).

Metni:

١- بسم الله الرحمن الرحيم بنيت هذه المنارة في المحرم سنة اثنين و سبعين و خمسمائة

Okunuşu:

Bismi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm buniyet hazîhi'l-minare fi'l- Muharrem sene isneyn ve seb'ine ve hamse mie.

Anlamı:

Rahman Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu minare 572 yılı Muharrem ayında (Temmuz/Ağustos 1176) inşa edildi.

4- Bu kitabe de, ikinci kitabenin altında çerçeve içinde olup ma'kili hatla Arapça yazılmıştır. (Fot. 2-5).

Metni:

١- ومن يتوكل على الله فهو حسبه

Okunuşu:

Ve men yetevvekkal ala'llâhi fehüve hasbühü (Kur'an-ı Kerim, Talak Suresi 65/3).

Anlamı:

Kim Allah'a tevekkül ederse (güvenirse), Allah ona yeter.

5- Cami avlusunun doğu cephesinde, Artuklu, dönemine ait iki ayrı bölüm halinde uzun bir kitabe vardır. Kitabeler iri bir kaval silme ile birbirinden ayrılmıştır. Kuzeydeki 6, güneydeki ise 7 satırdan müteşekkildir. Celî sülüs hat ile Arapça yazılan kitabede satırlar cetvellerle birbirinden ayrılmıştır. Harfler arasında rumi ve kıvrık dallı bitkisel süslemeler görülmektedir. Her iki kitabenin son üç satırları diğerlerine nazaran daha küçük tutulmuştur. Güneydeki kitabenin ilk kısmı ile tarih kısmının bir bölümü tahrip olmuştur (Fot. 6).

Kitabe içerik olarak Kudbeddin İlğazi'nin oğlu Hüsameddin Yavlak Arslan döneminde Mardin'de toplanan bazı vergilerin kaldırılması hakkındadır. Kitabe Muharrem 582/Nisan 1186 tarihlidir (Bulduk, 1999: 52-53; Sauvaget, 1937: 148-149; Gabriel, 2014: 243-244, no: 4; Artuk, 1944: 110; Karaçam; 2012: 147-153).

⁶ (و) harfî Ali Emiri ve Aldulgani Bulduk'da yoktur. Bkz.: Katip Ferdi, *a.g.e.*, s.64, dptn. 20; Bulduk, *Mardin Tarihi...*, s.52.

⁷A. Gabriel'in eserinde, J. Sauvaget'de (الارتقي) kelimesi bulunmamaktadır. H. Karaçam, J. Sauvaget'in RCEA Tome IX'da (الارتقي) kelimesinin bulunmadığını iddia etmektedir. Ancak bu doğru değildir. Bkz.: Gabriel, *a.g.e.*, s.243, no: 2; Sauvaget, RCEA, Tome IX, Caire, 1937, s.85, no: 3325; Karaçam, *a.g.e.*, s.144, dptn. 617.

⁸ Kelimeler aşınmış durumdadır. Van Berchem'de (ملك دياربكر) kelimeleri bulunmamaktadır. Bkz.: Oppenheim-Berchem, *a.g.e.*, s.66, no: 100.

2- Çifte Minare Problemi

Ara Altun, Ulu Cami'nin Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde muhafaza edilen orijinal vakfiyesinin tam metninin yayınlanması ile birlikte çifte minare sorununun netleşeceğini yazmaktadır (Altun, 1971: 198).

Ara Altun'a göre kesin olmamakla birlikte Mardin Ulu Cami Anadolu'daki çifte minareye sahip en erken yapıdır. Kendisinden sonra tek seferde inşa edilen Kızıltepe Ulu Camisi'ni hazırlayan bir yapı olması nedeniyle de önemlidir. Mihrap önü kubbeli ve mihraba paralel sahnalı harim kısmı, revaklı avlusu ile çifte minareli plan tipi kendisinden sonra inşa edilecek olan Beylikler ve Osmanlı camilerine de örneklik edecektir (Altun, 1971: 198-200).

Vakfiyesinde de açık bir şekilde görüleceği üzere caminin birisi doğuda, diğeri de batıda olmak üzere iki adet uzun minareli vardır. Minarelerden sadece doğudaki günümüze gelebilmiştir. Minarenin kaidesi orijinal yapıya aittir. Gövdesi ise sonradan yenilenmiştir. (VGMA, 605 Nolu Defter, sayfa 50-52, sıra no: 70) (Çiz. 2; Fot.8-9).

Batıdaki minare günümüzde mevcut olmadığı için, ancak bu minarenin doğu minarenin konumuna mukabil bir yerde olması gerekir. Minarenin ne zaman yıkıldığı bilinmese de kaynaklar minarenin Mardin'in Timur'un işgali sırasında 803/1400 yılında yıktırıldığını yazmaktadır (Abdüselam Efendi, 2007: 48; Katip Ferdi, 2006: 15, dipnot: 20; Bulduk, 1999: 50).

Doğudaki mevcut minarenin kare planlı kaide kısmı orijinaldir. Pabuç, gövde, petek ve külah kısmı ise sonraki dönemlere aittir. Minare 1304/1887 yılında düşen bir yıldırım sonucu yıkılmıştır. 1305/1888 tarihinde hayırseverlerin yardımlarıyla tamirine başlanan minare 1306/1889 yılında Muhammedu'l-Fadıl isimli bir mimar tarafından tamamlanmıştır (Bulduk, 1999: 50, dipnot: 132; Artuk, 1944: 96) (Fot. 2).

Orijinalde minare gövdesinin ne şekilde olduğu belli değildir. Ancak minarenin girişten, pabuçluk kısmına kadar kare planlı olması nedeniyle, gövdenin de kare planlı olduğu iddia edilmektedir (Kılavuz, 2005: 280). Ara Altun'da kare kaideden hareketle minarenin kare formlu bir gövdeye sahip olabileceği kanaatindedir (Altun, 1971: 199-200).

Mardin ve çevresinde kare planlı ve gövdeli minare örnekleri de mevcuttur. Buckingham Dunaysır (Kızıltepe)'da üç tane kare gövdeli minare görmüştür (Buckingham, 1827: 174-175). Bunlardan sadece bir tanesi M. F. Oppenheim ve Albert Gabriel'in yöreyi incelediği dönemde mevcut idi (Oppenheim, 1930: 75; Gabriel, 2014: 61, 62, Levha XXXIII) (Fot. 10).

Harran Ulu Cami, Diyarbakır Hz. Süleyman Camisi, Diyarbakır Ulu Cami, Hani Ulu Cami, Hani Yasin Cami, Savur Eski, Lice Melik Adil Camilerindeki minarelerde kare gövdelidir (Kılavuz, 2005: 432).

3- Medrese Problemi

Abdulgani Bulduk, avlunun kuzeyindeki şafiler mescidi, altlı-üstlü medrese ile çeşme ve imam odasının Kudbeddin İlgazi tarafından 572/1176-77 yılında yaptırıldığını iddia etmektedir (Bulduk, 1999: 50; 2004: 45) (Çiz. 1; Fot. 7).

İbrahim Artuk da, Abdulgani Bulduk gibi aynı ifadeleri kullanarak medrese ve diğer müştemilatın Kudbeddin İlgazi'nin cülusu sırasında yaptırıldığını yazmaktadırlar (Artuk, 1944: 96).

Avlunun kuzeyinde olduğu iddia edilen medrese orijinal yapıya ait değildir. Ayrıca günümüzde Şafiler Mescidi olarak kullanılan mekan, aslında caminin orijinal revakıdır (Altun, 1971: 31-32). Osmanlı döneminde mescide dönüştürülmüştür.

Zira Vakfiyesine göre medrese caminin kuzeyinde değil batısında yer almaktadır. Vakfiyeye göre medresenin bir de ahır bulunmaktadır. Vakfiyede belirtilen sınırlara göre medrese caminin batısındaki minarenin batısında olup, batı ve güneyden yol ile doğudan ise caminin minaresi ile sınırlıdır (VGMA, 605 Nolu Defter, sayfa 50-52, sıra no: 70) (Çiz. 3).

4- Vakfiyesi

Caminin Vakfiyesi hakkında bilgi veren kişiler ise:

Ali Emiri'de 27 Ramazan 573 /19 Mart 1178 tarihli vakfiye hakkında az da olsa bilgi vermektedir (Katip Ferdi, 2006: 15, dipnot: 20).

Bunun haricinde, Ali Emiri camide büyük bir taş üzerine yazılmış, 613/1216 tarihli bir taş vakfiyeden de bahsetmektedir. Ancak günümüzde bu vakfiyeden hiçbir eser yoktur⁹.

Abdulgani Bulduk 21 Ramazan 573 / 13 Mart 1178 tarihli vakfiye hakkında özet bir bilgi vermektedir (Bulduk, 1999: 50-51; 2004: 45).

İbrahim Artuk vakfiyenin içeriği hakkında kısmen de olsa detaylı bilgi vermesinin yanı sıra, vakfiyenin nerede olduğunu da yazmaktadır (Artuk, 1944: 96-99).

Vakfiye hakkındaki en geniş yayın Sadi Bayram'a aittir. Bayram Nusaybin İmam Zeynelabidin Vakfiyesi ile birlikte Kudbeddin İlgazi'nin vakfiyesinin tüm dökümünü vermiştir (Bayram, 2007: 294-298).

Vakfiyenin aslının ince ve zarif bir ceylan derisi üzerine yazılmış olduğu bilinmektedir. (Artuk, 1944: 96). Günümüzde Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 605 nolu defteri'nin 50. sayfasının 70. Sırasında vakfiyenin bir sureti kayıtlıdır. Vakfiye "Kudbeddin İlgazi ibni Melik Necmeddin ibni Emir Timurtaş ibni Artuk"a ait olup 27 Ramazan 573 tarihli olup Arapça olarak yazılmıştır (VGMA, 605 Nolu Defter, sayfa 50-52, sıra no: 70).

Vakfiyeye göre: Kudbeddin İlgazi ibni el-Melik el-Muzaffer Necmeddin Alp ibni el-Emir Timurtaş ibni Artuk, Mardin hükümdarı iken kendi malından inşa ve tesis ettiği büyük bir cami, caminin batısında bir medrese, akarsular (su yapıları), iki uzun minare ve kuyular ile cami ve medresenin tüm müstemilatlarına aşağıdaki akarları vakfetmiştir.

- 1- Otpazarında birbirine bitişik beş adet dükkan ki sınırları belirtilmiş olup, güneyden batıdaki minareye sınırdır.
- 2- Doğudan güneydeki minareye sınır yine Otpazarında birbirine bitişik altı tane dükkan.
- 3- Caminin güneyinde vaki, sekiz daire ve bir muğtesel (abdestlik/gusulhane?) ibaret dairenin tamamı
- 4- Mardin'e tabi Cosak Vadisi'ndeki Sultan Bağları adıyla bilinen birbirine bitişik yedi bağın tamamı
- 5- Bahçeler Vadisi'ne vaki, Cuneyne Bostanları adıyla anılan altı tane bostanın tamamı
- 6- Kılıçlar Çarşısında birbirine bitişik dokuz adet dükkan.
- 7- Eski Un Hanı civarında ve harap şaraphane karşısında vaki birbirine bitişik iki dükkan.
- 8- Haffaflar (Ayakkabıcılar) Çarşısında birbirine bitişik üç adet dükkan.
- 9- Küçük Çarşı'da vaki, Kalender Dükkanı adıyla bilinen dükkan.
- 10- Marangozlar Çarşısında birbirine bitişik sekiz tane dükkan.
- 11- Bakkallar Çarşısı'nın baş tarafında vaki, Zımmi Sergü Dükkanı adıyla bilinen dokuz adet dükkan.
- 12- Mardin'e tabi Karataş Köyü'ndeki üç tane bağın tamamı.

Tüm vakıfların sınırları dahilinde yer alan binaları, ağaçları, suları, kuyuları, tarif edilsin edilmesin ne var ise tamamı ile vakfedilip, gelirleri aşağıdaki şekilde cami ve medresenin idaresine ve işlerine ait kılındı.

⁹ Ali Emiri' vakfiyenin ilk satırının "berzu'l-mersûm ve'lemru'l-âli es-Sultan el-Muvaffak el-Muzaffer...", şeklinde olduğunu yazmaktadır. Ancak bu vakfiye 1929 tamamlanan Mardin Tarihi isimli eseri yazan Abdulgani Bulduk tarafından da tespit edilememiştir. Bkz.: Katip Ferdi, *a.g.e.*, s.14, dpnt. 20; Bulduk, *Mardin Tarihi...*, s.53, dpnt. 137.

Cami ve medresenin müştemilatına bir müteveli, medreseye bir Hanefi ve bir şafi iki müderris, bir bevvab (kapıcı), camiye bir imam, bir hatib, bir vaiz, bir imam yardımcısı, bir muhaddis, bir nasih (öğüt veren), bir müderris, bir muvakkit, bir muvakkit yardımcısı, vakıfa hayr ile dua edecek bir duahan, minarelere gece ve gündüz iki müezzin, cuma günlerinde hatibe kılıç verecek bir kişi, cemaat için bir ibrikdar, çocuklar için bir muallim, bir kâri (fetih, ihlas ve kehf surelerinin her birisi ile Kur'an cüzleri ve haftalık hatim için), bir müsebbih (tesbih eden), bir ferraş, bir süpürgeci, bir kandilci, bir bevvab, bir marangoz, bir mimar, bir cabi, bir katib, bir nazır, kâri ve müsebbihler mahfili için bir reis ile cami ve medresenin ve bunların tüm müştemilatlarının, ahırlarının, helalarının damlarına bakacak bir kişi.

Vakıf gelirleri öncelikle cami ve medrese ile bunlara bağlı vakfedilen mülklerin tamir edilmesine harcanması, tamirden artan gelirler ise müteveliye her gün 3 gümüş eşrefiye (1 eşrefi=8 şahi), medresenin iki müderrisinin her birisine birer gümüş eşrefiye, bevvaba ½ eşrefiye, caminin imam ve hatibinin her birisine günlük birer eşrefiye, muhaddis, vaiz, nasih ve müderrisin her birisine 1/8 eşrefiye, muvakkit, iki müezzin ve karilerin her birisine günlük birer eşrefiye, Kur'an üzlerini okuyana her gün 1.5 eşrefiye, haftalık hatim yapana 11 eşrefiye, imam ve muvakkit yardımcıları, duahan, ibrikdar, kılıç veren kişi, sıbyan muallimi, musebbih, ihlas süresini okuyan, ferraş, süpürgeci, kandilci, bevvab, marangoz, mimar ve ser mahfilden her birisine günlük 1/8 eşrefiye, nazır, katib, cabi, damlara ve müştemilatına bakan kişinin her birisine ½ eşrefiye verilmesi şart koşuldu.

Sonrasında gelirlerin, caminin minarelerinin kandillerine bolca harcanması, medrese için gerekli sarfiyatın yapılması, ayrıca hasırlarına, sergilerine ve diğer tamiratlarına sarf edilmesi şart koşuldu. Ayrıca artan gelirler ile vakfın gelirlerinin arttırılması için harcanması şart koşuldu.

Melik Kudbeddin İlgazi vakıfların idaresini hayatta iken kendisi tarafından yapılmasını, öldükten sonra da oğlu Hüsameddin, ondan sonra da Hüsameddin'in büyük oğluna, onunda çocuklarının çocuklarından büyük olanlarına şart koştu.

5- Değerlendirme ve Sonuç

Cami, şimdiye kadar yapılan araştırmalarda belirtildiği gibi farklı dönemlerde gerçekleşen uzun bir inşa aşamasına sahip değildir. Bunun yanında Mardin Ulu Camisi de Dunaysır Ulu Camisi gibi tek seferde ve bir tek bani tarafından inşa edilmiştir.

Vakfiyesine göre caminin Artuklu Sultanı Kudbeddin İlgazi b. Melik Necmeddin tarafından 573/1178 yılından önce yaptırıldığı kesinleşmiştir. Cami bünyesindeki minare kaidesinde yer alan, en eski tarihli kitabeye istinaden caminin inşaatı 572/1176-77 yılında tamamlanmış olmalıdır.

Caminin, birisi doğuda diğeri de batıda olmak üzere iki adet uzun minareye sahip olduğu vakfiyesi ile ispat edilmiştir. Anadolu'daki çifte minareli en erken örnek olması açısından önemli bir yapıdır. Mardin Ulu Camisi bir Sultan yapısı olması nedeniyle de Osmanlı döneminde görülen ve belli kurallar çerçevesinde inşa birden fazla minareli Selatin camilerine örnek teşkil etmesi açısından önemli bir eserdir.

Külliyeler, kurucunun ekonomik gücüne bağlı olarak, farklı sayıda ve çeşitlikte fonksiyonel yapı birimleri içerirken, külliye planlanmasında yerin topografik konumu, yapıların şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır (Cantay, 2002: 4). Ulu Cami'nin aslında bir külliye şeklinde inşa edildiği vakfiyesiyle açık bir şekilde ortaya konmuştur. Cami, medrese, medrese ahır, abdest alma yeri ve dükkanlar ile birlikte inşa edilmiştir. Külliye odak noktasını cami oluşturmaktadır. Diğer birimler ise caminin, batı ve güneybatısında konumlanmıştır. Yapılar birbirinden bağımsız olup, bağlantılar yollarla sağlanmıştır. Bu nedenle de yapının Ulu Cami Külliyesi ya da banisinden hareketle Kudbeddin İlgazi Külliyesi şeklinde isimlendirilmesi daha doğru olacaktır.

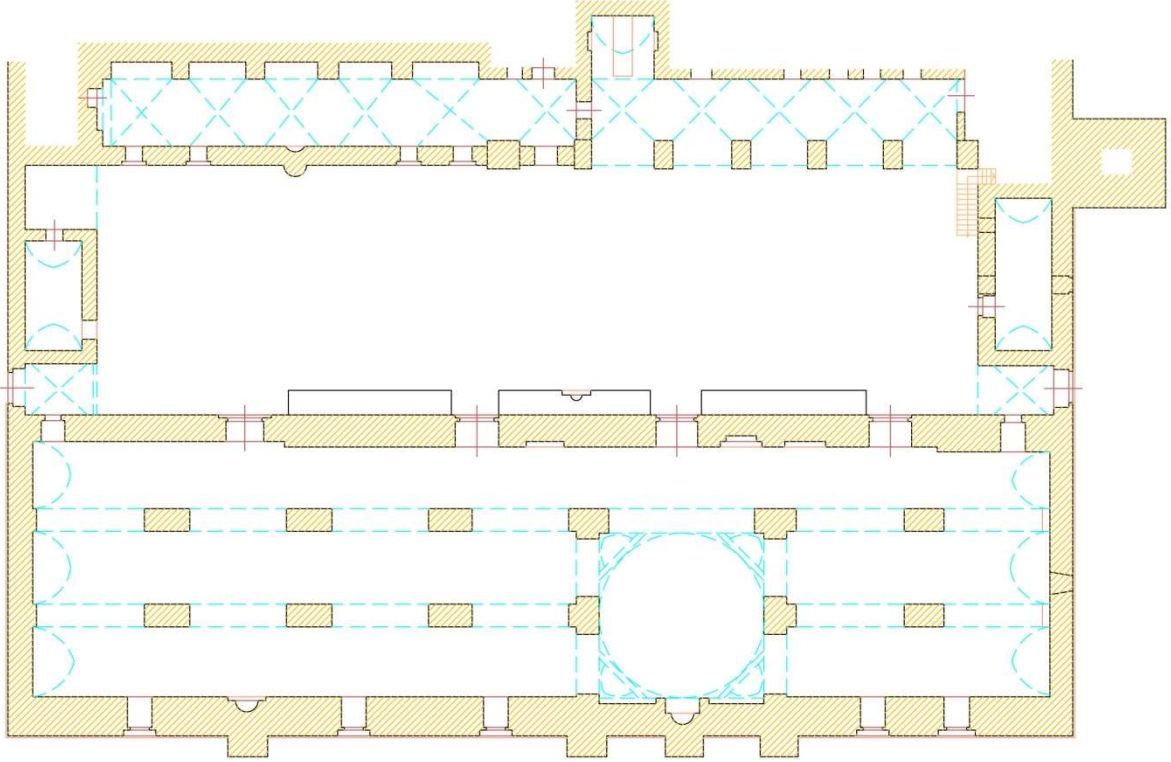
Anadolu'daki en eski külliye yine Artuklular döneminde 1108-1122 tarihleri arasında Mardin'de inşa edilen Emüneddin Külliyesi'dir. Cami, medrese, darüşşifa, hamam ve çeşmeden oluşmaktaydı (Cantay, 2002: 17). Bu külliye yarım asır sonra Anadolu'da inşa edilen

ikinci külliye de Mardin Ulu Cami Külliyesi'dir. Her iki külliye de Mardin dışkalesinde ve topografik yapıya uygun bir şekilde inşa edilmiştir.

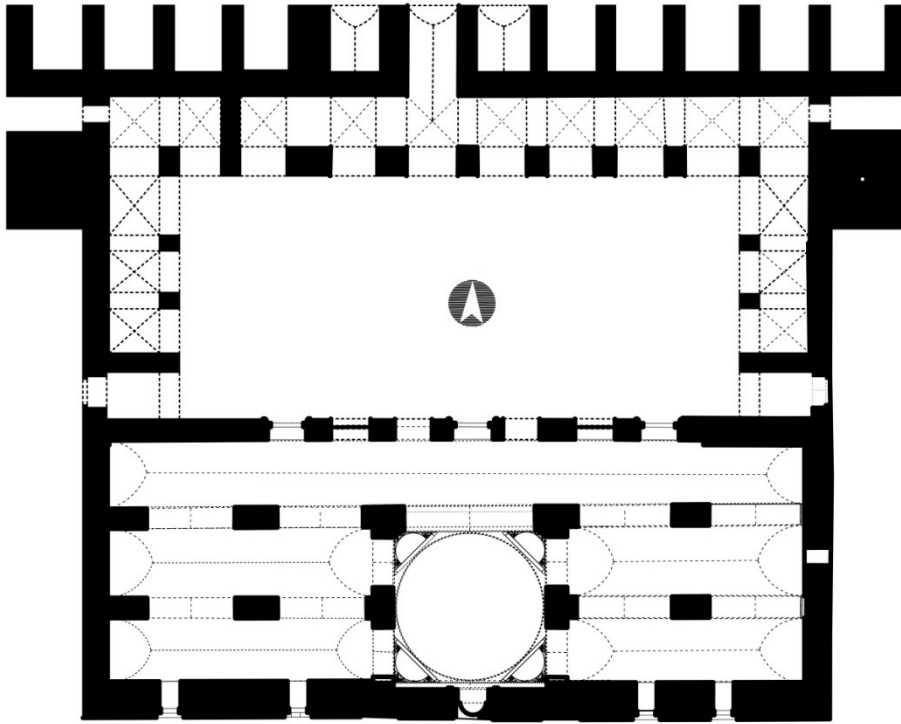
Mardin'deki her iki Artuklu külliyesi, kendilerinden sonra Anadolu'da inşa edilecek olan külliyelere de öncülük etmiştir.Mardin Ulu Camisi bünyesinde birçok ilki barındırması açısından Türk-İslam mimarisinin baş yapılarından biridir.

Kaynakça

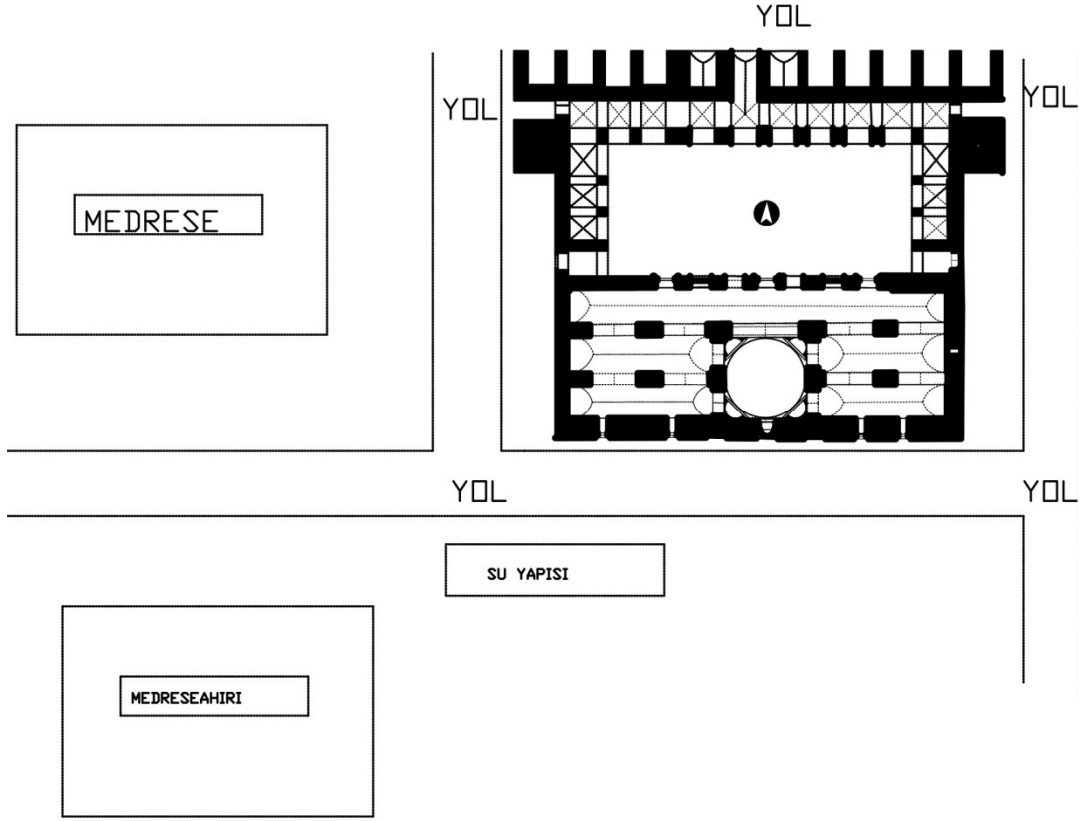
- Abdüselam Efendi., (2007). *Mardin Tarihi*, İstanbul.
- Altun, A., (1971). *Mardin'de Türk Devri Mimarisi*, İstanbul.
- Altun, A., (1971). "Mardin Ulu Cami ve Çifte Minareler Üzerine Birkaç Not", *Vakıflar Dergisi*, S. 9, Ankara, 191-200.
- Artuk, İ., (1944). *Mardin Artukoğulları Tarihi*, İstanbul.
- Bayram, S., (2007). "Arşivlerde Kayıtlı Mardin'de Yapılmış En Eski Vakıflar: İmam Zeynel Abidin'in 1158 M. Tarihli ve Artukoğulları'ndan Kutbuddini İlgazi İbni Melik Necmeddin İbni Emir Timurtaş 1178 M. Tarihli Vakfiyeleri", *Makalelerle Mardin I, Tarih-Coğrafya*, İstanbul, 289-306.
- Buckingham, J. S., (1827). *Travels in Mesopotamia*, Vol. I, London.
- Bulduk, A., (1999). *Mardin Tarihi*, (Yay. Haz.: Burhan Zengin), Ankara.
- Bulduk, A., (2004). *El-Cezîre'nin Muhtasar Tarihi*, Elazığ.
- Cantay, G., (2002). *Osmanlı külliyelerinin Kuruluşu*, Ankara.
- Gabriel, A., (2014). *Şarki Türkiye'de Arkeolojik Geziler*, (Çev.: İdil Çetin), Ankara.
- Karaçam, H., (2012). *Artuklu Kitabeleri (1102-1409)*,(Marmara Üniv., Türkiyat Araştırmaları Ens., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Katip, F., (2006). *Mardin Artuklu Melikleri Tarihi*, (Naşir: Ali Emiri), İstanbul.
- Kılavuz, B. N., (2005). *Güneydoğu Anadolu Bölgesi Minareleri*, (Yüzüncü Yıl Üniv., Sos. Bil. Ens., Yayınlanmamış Doktora Tezi), Van.
- Oppenheim, M. V.- Berchem M. V. (1909). *Inschriften Aus Syrien, Mesopotamien und Kleinasien*, Leipzig.
- Oppenheim, M. V., (1930). *Der ez Zor – Aleppo 1929*, Bd. 20, Berlin.
- Sauvaget, J., (1937). *Répertoire Chronologique D'Epigraphie Arabe*, Tome VIII, Caire.
- Sauvaget, J., (1937). *Répertoire Chronologique D'Epigraphie Arabe*, Tome IX, Caire.
- Sauvaget, J., (1939). *Répertoire Chronologique D'Epigraphie Arabe*, Tome X, Caire.
- Uluçam, Ab., (2012). "Mardin Ulu Cami" Mad., *DİA*, C. 42, İstanbul, 112-113.
- Kur'an-ı Kerim.
- VGMA, 605 Nolu Defter.

Çiz. 1: Mardin Ulu Cami Vaziyet Planı (A. Gabriel'den işlenerek)

Çiz. 2: Mardin Ulu Cami Külliyesi-Caminin Muhtemel İlk Vaziyet Planı (A. Gabriel'den işlenerek)

Çiz. 3: Mardin Ulu Cami Külliyesi'nin Vaziyet Planı (Vakfiyeye Göre)

Fot. 1: Mardin Ulu Cami Avlunun Kuzeyinde ve Revakın Doğusundaki Kitabe Parçası

Fot. 2: Mardin Ulu Cami Minare Kaidesi

Fot. 3: Mardin Ulu Cami Minare Kaidesindeki 1. Kitabe

Fot. 4: Mardin Ulu Cami Minare Kaidesindeki 2. Kitabe

Fot. 5: Mardin Ulu Cami, Minare Kaidesindeki 3. Kitabe

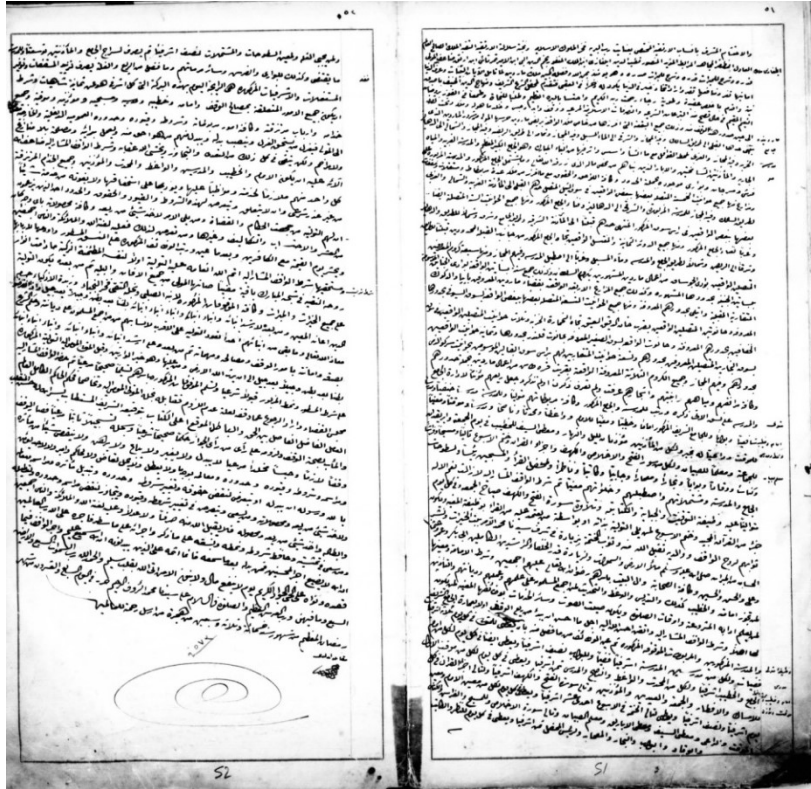
Fot. 6: Mardin Ulu Cami Avlu Doğu Cephesindeki Kitabe

Fot. 7: Mardin Ulu Cami Avlusu Genel Görünüş

Fot. 8: Mardin Ulu Cami Külliyesine Ait Vakfiyenin Baş Kısmı (VGMA'dan)

Fot. 9: Mardin Ulu Cami Külliyesine Ait Vakfiyenin Diğer Kısımları (VGMA'dan)

Fot. 10: Günümüzde Mevcut Olmayan Kızıltepe'deki Minare (Oppenheim'dan)